

Daniel Tanuro

Grunder för en ekosocialistisk strategi

I motsats till vad Jared Diamond gör gällande i den felaktiga, men mycket omtalade, jämförelsen med Påsköns historia¹ går de miljöproblem vi har idag inte alls att jämföra med dem som förekommit under andra historiska perioder. Det rör sig inte bara om kvantitativa skillnader (allvaret i och det globala omfånget av de ekologiska problemen), utan framför allt om kvalitativa: Medan alla tidigare miljökriser berodde på tendenser till kronisk underproduktion i olika samhällen, och därmed risk för knapphet, har dagens problem tvärtom sitt ursprung i en motsatt tendens — den överproduktion och överkonsumtion, som utmärker den allmänna varuproduktionen.

Följaktligen är uttrycket ”ekologisk kris” oegentligt. Det är inte naturen som hamnat i kris, utan det historiskt bestämda förhållandet mellan mänskligheten och miljön. Krisen beror inte på några oföränderliga karaktärsdrag hos människosläktet, utan på det produktionsätt som är förhärskande sedan cirka 200 år — kapitalismen — och på de konsumtionsvanor och den rörlighet som detta lett till. De allvarliga hoten mot ekosystemen (klimatförändringar, kemisk förorening, snabbt avtagande biologisk mångfald, utarmade jordar, förstörelse av tropiska regnskogar, osv) utgör en aspekt av den globala systemkrisen. Sammantaget är de uttryck för att kapitalism och respekt för naturens gränser är oförenliga.

Obegränsad produktivism

Det finns en enkel orsak till att de är oförenliga: Under konkurrensens piska tvingas varje kapitalägare ständigt försöka ersätta levande arbete med dött arbete, det vill säga ersätta arbetare med mer produktiva maskiner, eftersom de senare kommer att ge honom en extra profit utöver den normala profiten. Det säger sig självt att denna operation skulle vara meningslös för kapitalisten om den inte åtföljdes av att han försöker göra sig av med sina svagaste konkurrenter genom att öka utbudet av varor till låga priser.

I detta produktionsätt syftar inte innovationer till att minska arbetsbördan utan till oupphörlig kapitalackumulation. I den ständiga jakten på profiter ägnar sig kapitalisten åt att tillverka en hela tiden ökande mängd onödiga och skadliga varor, där det ständigt måste skapas fler konstlade behov och avsättning för att mervärdet ska kunna förverkligas.

”Produktivism” — produktion för produktionens egen skull — innebär också med nödvändighet ”konsumtion för konsumtionens egen skull” och ingår i den genetiska koden hos detta produktionsätt, på samma vis som varufetischismen. ”Kapitalismen är inte bara i ständig rörelse, den kan inte vara stationär”, skrev Joseph Schumpeter.²

För att kapitalismen ska bli stationär skulle man behöva avskaffa konkurrensen mellan de många olika kapital som utgör Kapitalet, vilket förstås är en orimlig tanke.

Jovisst, lyder invändningen, men om effektiviteten i resursutnyttjandet ökade snabbare än

¹ Jared Diamond. *Undergång: civilisationens uppgång eller fall*. Stockholm, Pan, 2006. Kritik av Diamonds tes har kommit från bl.a Benny Peiser, ”From ecocide to genocide: the rape of Rapa Nui”, *Energy and Environment*, vol. 16, n° 3-4, 2005; Terry L Hunt, ”Rethinking Easter Island's ecological catastrophe”, *Journal of Archaeological Science*, 2007, n° 34, sid 485-502; samt Daniel Tanuro, ”Catastrophes écologiques d'hier et d'aujourd'hui: la fausse métaphore de l'île de Pâques”, *Critique Communiste*, n° 185, december 2007.

Redaktionens anmärkning: PC Jersild sammanfattar Diamonds beskrivning av Påsköns undergång på följande sätt ”Jared Diamond menar att Påsköns härskande skikt byggt fast sig i en fälla. De förmådde inte byta konkurrens mot samarbete när förutsättningarna ändrades. Hövdingarna och krigsherrarna kände inte till något annat sätt att hävda sin makt än att först göra slut på resurserna och sedan påskynda sin egen undergång.”

Dagens Nyheter, 10 april 2004.

² Joseph Schumpeter, *Capitalisme, socialisme et démocratie*, Paris, Petite Bibliothèque Payot, 1942.

mängden tillverkade varor skulle kapitalets utvidgade reproduktion inte behöva leda till att man tär på naturtillgångarna. Och kapitalismen skulle då bli ekologiskt hållbar. Detta är ju tesen om att bruttonationalproduktens tillväxt kan frikopplas från konsekvenserna för miljön. Det illustreras av den så kallade Kuznetskurvan, som går ut på att ett samhälles påverkan på miljön skulle nå en topp för att sedan minska i relation till de skapade rikedomarna, det vill säga utvecklingen av produktivkrafterna.

Sant är att av alla historiska produktionssätt är kapitalismen det som stått för den mest spektakulära ökningen av arbetsproduktiviteten och också effektiviteten i resursutnyttjandet. Detta beror på att den profitjakt som driver på mekaniseringen samtidigt också gynnar förbättrad hushållning med naturtillgångarna. Men det förändrar inte det faktum att systemet leder till miljömord och därmed är Kuznetskurvan missvisande.

I själva verket ökar inte effektiviteten direkt i proportion till ökningen av det fasta kapitalet. Om det vore så skulle evighetsmaskinen vara möjlig eftersom det i idealfallet skulle gå att konstruera den utan energiförluster. Detta grova misstag begicks av de experter som trodde att elkonsumenterna i Europa skulle kunna täckas genom att det byggdes stora solenergianläggningar i Sahara i det så kallade Desertecprojektet.³ Å andra sidan går det att empiriskt konstatera att produktionsvolymens ökning är större än effektivitetsökningen, som alltså bara är relativ. Bilismen är ett utmärkt exempel. Motorerna blir renare, men de globala behoven av olja och trans portsektorns utsläpp av växthusgaser ökar i explosiv takt på grund av att antalet fordon ständigt ökar. Kapitalismens omätliga tillväxt medför oundvikligen en ökad konsumtion av naturtillgångar, vilket inte går på grund av att dessa är ändliga och inte kan förnyas i samma takt.

Inför den alarmerande ökningen av allvarliga ekologiska problem måste vi ställa oss frågan: Var går den teoretiska gränsen för den kapitalistiska tillväxten och därmed också för kapitalismens förstörelse av miljön? För att kunna svara måste vi förstå att kapitalet inte är ett ting: det är en samhällelig relation som bygger på utsugning. Historiskt möjliggjordes dess utveckling av att de härskande klasserna tillskansade sig naturtillgångar (mark, vatten, skogar...) för vinnings skull. Detta ledde därefter till att man också tillskansade sig tillgången på arbetskraft och förvandlade den till en avlönad vara. Plundringen av naturtillgångar och utsugningen av arbetet är — när de betraktas från en samhällelig utgångspunkt — två sidor av samma mynt. Men om man bortser från arbetets sociala innehåll (samarbete i olika former), går kraften i det mänskliga arbetet också att betrakta ur termodynamisk synvinkel, som en naturtillgång bland andra, eftersom människokroppen omvandlar energi. I det fallet blir plundring och utsugning bara en och samma destruktiva process och merarbetet kan betecknas som en energimängd som arbetsgivarna lägger beslag på.

När detta väl är sagt kan vi svara på frågan om de teoretiska gränserna för kapitalet. För det första, genom att de direkta producenterna fördrevs från den jord de levde på, skapades en samhällsklass som bara kan försörja sig genom att sälja sin arbetskraft i utbyte mot lön. För det andra får lönearbetarna genom arbetsgivarens försorg förfoga över de saker de behöver för sin produktiva verksamhet redskap, lokaler och energi. Dessa saker härrör direkt eller indirekt från de naturtillgångar som utvunnits ur naturen genom arbete och som omformats genom arbete. Mot den bakgrunden, och med tanke på att effektivitetsökningen bara är relativ, säger det sig självt att den kapitalistiska produktivismen i sin oupphörliga jakt på överprofiter påverkar både kapitalets fasta och rörliga del, så att kapitalet obevekligt slukar en allt större absolut mängd arbetskraft och naturtillgångar, även om det samtidigt befrämjar en relativ hushållning med dem. Marx gåtfulla uttalande att kapitalet inte har någon annan gräns än kapitalet självt blir därmed förståeligt: det betyder bara att detta produktionssätt inte kommer

³ L Possoz och H Jeanmart, Comments on the electricity demand scenario in two studies from the DLR: MED-CSP & TRANS-CSP, ORMEE & MITEC engineering consultancy, Belgien

att upphöra av sig själv förrän det tömt ut tillgången på ”all rikedomens urkällor: jorden och arbetaren”.⁴

Denna slutsats lämnar så lite utrymme för optimism, att en del klamrar sig fast vid förhoppningen om att en inbyggd, ännu inte identifierad, mekanism ska kunna blockera systemet innan det nått denna teoretiska gräns. Det är emellertid bara att inse att det inte finns, och inte kan finnas, någon sådan mekanism. Skälet är, än en gång, enkelt och handlar om kapitalismens allmänna lagar: De bygger helt och hållet på arbetsvärdelagen och har som enda mål att producera bytesvärden, inte bruksvärden. Och då värdet bestäms av det arbete som är samhälleligt nödvändigt vid tillverkningen står det klart att kapitalet inte kan agera på annat sätt än att tillskansa sig de rikedomar som naturen gratis ställt till mänsklighetens förfogande.

Pengarna, som är värdets symbol och dess själva kärna, skapar illusionen av att en obegränsad materiell ackumulation är möjlig. Det beror på att pengarna i sig själv är en abstraktion och att de vänder upp och ner på saker och ting: Det verkar som om det är penningen som ger varan dess värde, när det i själva verket är varorna som ger penningen dess värde.

Det bör tilläggas att kapitalet, trots att det beräknar och mäter allt, inte bara är ur stånd att ta hänsyn till naturrikedomarna i kvalitativ bemärkelse, utan också kvantitativt. Det framgår av den bekymmerslöshet med vilken kapitalet oåterkalleligt förstör stora naturtillgångar, trots alla varningssignaler. Denna dårskap har till och med teoretiserats av ultraliberaler, som, trots alla belegg för motsatsen, försvarar den absurda tesen att det skulle vara möjligt att helt och hållet ersätta naturtillgångar med produkter av mänsklig aktivitet.

Ett politiskt svar?

Visst gör kapitalet stora investeringar i den gröna sektorn av ekonomin, eftersom profitmöjligheterna är lockande där, inte minst på grund av offentliga subventioner. Men den ”gröna kapitalismen” som sådan är en självmotsägelse. Den enda fråga värd att ställa är i vilken utsträckning marknadskrafternas ekologiska blindhet kan komma att kompenseras av politiska åtgärder, som ligger utanför den ekonomiska sfären i snäv bemärkelse.

Med tanke på vad som tidigare sagts här är svaret givet: Hur effektiv en ekologiskt inriktad politik kan bli beror helt och hållet av hur målmedvetet och beslutsamt dess förespråkare vågar ifrågasätta friheten för kapitalet — det vill säga, om de klarar att bygga upp de styrkeförhållanden som krävs för att driva igenom den politiken. Det innebär i sin tur att lösningen på den ekologiska frågan kopplas ihop med alla utsugnas kamp: kampen mot arbetslöshet, fattigdom, sociala klyftor, diskriminering och försämringar av arbetsförhållandena. Och det är här skon klämmer.

Tim Jackson, exempelvis, är förmodligen en av de icke marxistiska skribenter som bäst förstått att det är kapitalismens produktivistiska logik som orsakar miljöförstörelsen. I boken *Välfärd utan tillväxt* avvisar han alla ytliga förklaringar och skriver träffande att ”köp-, slit- och slängsamhället är inte så mycket en följd av konsumenternas girighet som en strukturell förutsättning för överlevnad”.⁵ Men Jackson drar sig för den slutsats, som vore naturlig utifrån hans egen analys: i stället för att ifrågasätta produktionssättet far han ändå ut i fördömanden av ”önsknningar om nya saker och konsumtion”, som enligt hans uppfattning orsakas av människans natur.

Och så står vi där med ett berg som fött en råtta: På det ekologiska området förespråkar *Välfärd utan tillväxt* att maktavarna ska införa kraftiga begränsningar av resursanvändningen, där enbart miljöhänsyn ska gälla. Det är ju också precis vad som behövs ... Men då går det inte, om man inte vill bli helt handlingsförlamad, att som Jackson låtsas vara okunnig

⁴ Karl Marx, *Kapitalet*, Första boken, s.442, Leipzig, Bo Cavefors Bokförlag, 1974

⁵ Tim Jackson, *Välfärd utan tillväxt*, Stockholm, Ordfront, 2009, s.109.

om att näringslivet framgångsrikt motsatt sig alla försök till drastiska miljöregleringar, till och med de regleringar som är minst kontroversiella.

På det sociala området argumenterar Jackson förtjänstfullt för en förkortning av arbetstiden, men han vill att företagets konkurrenskraft ska gå före och anger inte ens någon siffra för hur stor arbetstidsförkortning han tänkt sig. För honom är minskningen av arbetstiden i själva verket en form av flexibilitet, inte ett omedelbart kollektivt svar på arbetslösheten och inte heller ett verktyg för att kunna omfördela de producerade rikedomarna (genom bibehållen lön). Han ser den för övrigt bara som en sista utväg ifall det inte skulle gå att få ekonomerna att anta en ny ”makroekonomisk modell” där ”ekonomin skulle övergå från satsning på den sektor som tillverkar varor till den sektor som producerar icke materiella tjänster”.⁶

I allmänhet stupar alla förslag som syftar till en politisk korrigerande av kapitalets miljöförstörande karaktär på samma hinder: profitlogiken och institutionernas klasskaraktär.⁷

Internalisering – ett bländverk

Einstein ska en gång ha sagt följande: ”Det går inte att lösa ett problem med den sorts tänkande som skapat problemet”. Det synsättet passar perfekt på idén om att kapitalismen skulle kunna slå in på hållbarhetens väg bara politikerna satte ett pris på naturtillgångarna. Eftersom den ekologiska krisen är en följd av den allmänna varuproduktionen kommer det inte att gå att hejda miljöförstöringen genom att ”göra varor” av vatten, luft, kol, gener eller alla andra sorters naturtillgångar. En sådan ”internalisering av externa faktorer” [till exempel principen om att den som förorenar får betala, ö.a.] leder oss inte till någon lösning utan fjärrar oss i stället från den. Det säger ju sig självt att en omvandling av naturtillgångar till varor innebär att kapitalet tillägnar sig dem. Och därmed är saken klar, om naturtillgångarna av kapitalet underordnas arbetsvärde-lagen kommer de omedelbart att undandras från varje form av styrning, utom profiten.

Hur som helst, och oavsett sådana överväganden, kommer försöken att prissätta naturtillgångarna att kollidera med en oöverstiglig teoretisk svårighet: hur ska man kunna värdera saker i pengar när deras tillverkning inte går att mäta i arbetstid, när de därför inte har något värde och om de har lång livstid? De liberala ekonomernas enda svar på detta är att kivas om nivån på diskonteringsräntan och att undersöka konsumenternas vilja att betala för miljön, alternativt acceptera att den förstörs. Priset på naturtillgångar varierar förstås beroende på om de tillfrågade är rika eller lever i misär... Driven till sin spets framgår klart det absurda i denna metod: Vilket är marknadsvärdet på solljuset när vi vet att livet på jorden är beroende av det?

Att marknadskalkyler leder in i en återvändsgränd framgår klart av förslaget om en kolskatt för att göra fossila bränslen dyrare än förnybara och därigenom minska koldioxidutsläppen. Det är allmänt känt att dessa utsläpp måste minska med mellan 80 och 95 procent fram till 2050 i de utvecklade kapitalistiska länderna och med mellan 50 och 85 procent i världen som helhet, om det ska finnas en rimlig möjlighet att inte alltför mycket överskrida en temperaturhöjning på 2 grader jämfört med den förindustriella epoken. Brytpunkten beräknas ligga senast 2015.⁸ Dessa mål, där det nog är klokt att sikta på den högre siffran, innebär att användningen av fossila bränslen måste fasas ut på två generationer i ett läge när de idag täcker 80 procent av våra energibehov (och där det svarta guldet, oljan, är råvara nummer ett för petrokemisk industri). I själva verket står vi inför så omfattande och brådskande

⁶ Daniel Tanuro, ”Prospérité sans croissance: un ouvrage sous tension”. Skrivet för <https://etopia.be/>

⁷ Detta gäller också förslaget om att ersätta bruttonationalprodukten, BNP, med andra eller kompletterande mått. Att BNP inte mäter kvaliteten på miljön är ju självklart, det är inte dess uppgift, och inte heller kapitalismens. BNP mäter kapitalackumulation... Den är därför perfekt anpassad till kapitalismen. Att framställa det som om det räckte med att byta mätinstrument för att få systemet att ändra logik får skyllas endera på naiviteten eller intellektuellt bedrägeri.

⁸ FN:s klimatpanel, IPCC, Contribution du Groupe de travail III au rapport 2007, s.776.

nedskärningar och en så stor prisskillnad mellan fossil och förnybar energi, att inte ens en skatt på 600 dollar per ton skulle räcka — den skulle bara göra det möjligt att minska utsläppen globalt med hälften fram till 2050, enligt internationella energirådet, IEA.⁹ Vi vet att förbränning av tusen liter dieselloja orsakar 2,7 ton koldioxidutsläpp, vilket gör att en sådan åtgärd skulle vara omöjlig att genomföra: arbetsgivarna skulle bara gå med på den om den i slutänden helt och hållet lastades över på konsumenten, medan befolkningsmajoriteten, som redan fått nog av de åtstramningar som pågått i 30 år, givetvis skulle motsätta sig en sådan försämring av levnadsvillkoren.

Trots alla sofistikerade miljöekonomiska teorier är de politiska förslagen om internalisering av kostnaderna för föroreningarna i praktiken både ekologiskt otillräckliga och socialt omöjliga. Om vi antar att de teoretiska och praktiska hindren kunde undanröjas skulle effektiviteten av en internalisering ändå vara osäker, eftersom priset är en rent kvantitativ indikator, som inte kan ange de kvalitativa skillnaderna mellan de ton koldioxid som man undviker genom så olika medel som att isolera en bostad bättre, sätta upp solcellspaneler, plantera träd eller ställa in ett Grand Prix-lopp i Formel 1. Kvantitativt finns ingen skillnad mellan ett ton koldioxid och ett annat. Men de kvalitativa skillnaderna är avgörande för att utforma lämpliga ekologiska strategier, där medlen stämmer överens med målet — en övergång, utan sociala försämringar, till ett sparsamt och decentraliserat energisystem som hushållar och som enbart baseras på förnybara energikällor.

Miljökamp och klasskamp

Kapitalismens miljöförstörande karaktär blev tydlig redan från allra första början av detta produktionssätt. Redan på 1800-talet slog jordbrukskemins fader, Justus Liebig, larm: På grund av den kapitalistiska urbaniseringen användes inte längre mänsklig avföring på jordarna och detta brott i kretsloppet riskerade att leda till allvarlig utarmning av jorden. Marx utgick från hans arbeten och lyfte upp frågan till ett begreppsmässigt plan genom att tala om den allmänna nödvändigheten av att ”den samhällseliga människan, de förenade producenterna, rationellt reglerar denna sin ämnesomsättning med naturen”.¹⁰ Han använde detta ekologiska synsätt, innan begreppet ekologi uppfunnits, och återvände till jordbruksfrågan och presenterade ett programmatiskt radikalt perspektiv: Åtskillnaden mellan stad och land skulle avskaffas, något som i hans ögon var helt oundgängligt för att så småningom kunna avskaffa åtskillnaden mellan manuellt och intellektuellt arbete.

Det är viktigt att betona att uttrycket ”rationell reglering” inte får missuppfattas. För Marx var naturen ”människans icke organiska kropp”. Ett bra kretslopp var inte samma sak som att en byråkrati av gröna teknokrater skulle styra, utan handlade om att samhällsklasserna måste avskaffas. Samhällets uppdelning omöjliggör i själva verket all medveten och organiserad kontroll av utbytet av materia med miljön. Inte bara därför att profitjakten driver arbetsgivarna att plundra naturtillgångarna, utan också därför att den kapitalistiska äganderätten leder till att tillgångarna vänds mot de utsugna och blir fientliga krafter, som de är alienerade från. Till detta kan läggas att konkurrensen mellan lönearbetarna och rädslan för arbetslöshet gör att varje individ vill att det ”egna” företaget ska gå bra och därmed ofrivilligt medverkar till produktivismen. På en viss kapitalistisk utvecklingsnivå ger konsumtionen av varor de arbetande en viss, men undermålig, kompensation för deras främlingskap i produktionen. Alla dessa mekanismer kan bara brytas genom utvecklingen av allt mer omfattande former av klassolidaritet. Det är orsaken till att Marx ansåg att en rationell skötsel av kretsloppet människa—natur bara kunde förverkligas av ”förenade producenter”. Och Marx fortsatte med att klargöra att där låg också den enda möjliga friheten.

⁹ IEA, internationella energikommissionen, *Perspectives des technologies de l'énergie. Au service du plan d'action du G8. Scénarios et stratégies à l'horizon 2050*, 2008.

¹⁰ Marx, *Kapitalet*, Tredje boken, s.726, Leipzig, Bo Cavefors Bokförlag, 1973.

Även om Lenin tog upp detta i en del politiska resonemang om jordbruksfrågan,¹¹ och även om Bucharin behandlade frågan intelligent i sin lärobok om den historiska materialismen¹², skulle ändå Marx tankar om en förnuftig reglering av kretsloppet snart falla i glömska. Ingen marxistisk tänkare gav dem den betydelse de förtjänar och, framförallt, ingen av dem såg någon mening med att knyta an till dem när miljöfrågan på 1960-talet blev ett samhällsproblem. Här är inte rätt plats att ta upp frågan om varför den revolutionära marxismen hamnade där.¹³ Vi vill bara varna läsaren för förenklade tolkningar: det går inte att skylla enbart på stalinismen, även om den också på detta område innebar en förfärlig teoretisk tillbakagång.¹⁴

Vi vill i stället betona att det är bråttom att låta ”Marx ekologi” få en central plats i marxistiskt teoretiskt arbete och programskrivande.

Frågan om klimatuppvärmningen visar hur nödvändigt det är. Att atmosfären mätts med koldioxid, vilket främst beror på förbränning av fossila bränslen — det vill säga en kortslutning av det långa kolkretsloppet — är ett flagrant exempel på irrationell förvaltning av kretsloppet, och denna irrationalitet ställer mänskligheten inför ett förfärligt dilemma:

Å ena sidan lever tre miljarder människor under ovärdiga förhållanden. Deras legitima behov kan bara tillgodoses genom ökad produktion. Det vill säga att bearbeta resurser som tas ut ur naturen. Det vill säga att konsumera energiformer som idag till 80 procent är fossila och därmed orsakar utsläpp av växthusgaser.

Å andra sidan är klimatsystemet på väg att drabbas av en infarkt. Om man vill undvika ohejdbara katastrofer (där offren framför allt skulle återfinnas bland de tre miljarder som strävar efter ett värdigt liv), måste vi radikalt minska utsläppen av växthusgaser. Det vill säga att minska konsumtionen av de fossila bränslen, som i dag är nödvändiga för bearbetningen av naturtillgångar. Det vill säga, att minska den materiella produktionen.

Under de 40 år vi har på oss, enligt FN:s klimatpanel IPCC, och såvida inte en helt otrolig vetenskaplig revolution inträffar på energiområdet, kan inte den ekvationen lösas på något sätt som är acceptabelt för kapitalismen. I själva verket är ett system baserat på konkurrens för profit kort och gott oförmöget att i omfattande utsträckning tillfredsställa de mest behövandes mänskliga behov samtidigt som man varaktigt minskar energikonsumtionen och den materiella produktionen. Att uppnå dessa mål ett och ett är redan i sig oförenligt med kapitalismens logik, och vad ska man då säga om att uppnå dem tillsammans? Det omöjliga framgår klart vid en granskning av de scenarion för klimatutvecklingen, som presenterats av regeringar och internationella myndigheter. Blue Map-scenariot från Internationella energirådet IEA har som mål att de globala utsläppen ska minskas med 50 procent fram till 2050.¹⁵ Dels är detta mål med all sannolikhet otillräckligt; dels skulle det inte gå att uppnå utan omfattande satsning på kärnkraft, biobränslen och så kallat ”rent kol” (CCS) — för att inte tala om skiffergas och oljesand. Blue Map skulle innebära att man under drygt 40 år skulle bygga 32 kärnkraftverk på 1000 MW plus 45 nya kolkraftverk på 500 MW utrustade med CCS. Den förfärliga katastrofen i Fukushima i Japan räcker för att inse hur absurd den idén är.

De strategiska alternativen är därför följande:

Antingen bryter vi med kapitalismen genom att radikalt minska den kapitalistiska produktions inflytande och omfång. Det blir då möjligt att maximalt begränsa skadeverkningarna av

¹¹ Vladimir I Lenin, ”La question agraire et les critiques de Marx”, Moskva, Éditions du Progrès, 1973, kapitel IV.

¹² Nikolaj Bucharin, *Den materialistiska historieuppfattningen* [1923]. Omtryck, Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia, Lund 1980.

¹³ Daniel Tanuro, ”Marxism, energy and ecology: The moment of truth”, *Capitalism Nature Socialism*, december 2010, s.89-101.

¹⁴ Daniel Tanuro, ”Écologie: le lourd Héritage de Léon Trotsky”. Publicerat på <http://www.europe-solidaire.org/>

¹⁵ IEA 2008, se ovan.

klimatuppvärmningen och samtidigt garantera en god mänsklig utveckling som enbart bygger på förnybar energi och med sikte på ett samhälle grundat på ett annat sätt att hushålla med resurserna.

Eller också håller vi fast vid den kapitalistiska ackumulationens logik och då inskränker klimatrubbningarna på ett radikalt sätt existensmöjligheterna för hundratals miljoner människor och framtida generationer får betala priset för den huvudlösa satsningen på farlig teknologi.

Vi skulle förstås välja det första alternativet, men det bör betonas att enbart de miljömässiga kraven kommer att ställa övergången till socialism inför helt nya utmaningar. Betydelsen av detta kan inte överskattas. Att minska utsläppen med 60 procent (när det i själva verket behövs en 95-procentig minskning) bara inom EU, utan att använda sig av kärnkraft, innebär att vi kommer att behöva minska energibehoven med 40 procent.¹⁶ Det är inte lätt att bedöma de många olika konsekvenser det skulle få för varuproduktion och transporter, men det förefaller uppenbart att målet inte kommer att gå att uppnå bara genom att ta bort onödiga och skadliga produkter (rustningar, reklam, lyxyachter, privatflygplan osv) och kämpa mot den automatiska förslitning som finns inbyggd i många produkter, eller genom att avskaffa den skrytkonsumtion de rikaste delarna av den härskande klassen ägnar sig åt ... Det blir nödvändigt med mer radikala ingrepp, som kommer att få konsekvenser för alla, i varje fall i de utvecklade kapitalistiska länderna. Med andra ord kommer övergången till socialism att få ske på helt andra villkor än under 1900-talet.

Det industriella jordbrukets, *agro business*, andel av de sammanlagda utsläppen av växthusgaser ger en fingervisning om detta. Enligt kampanjen ”Ät inte upp världen” (No te comas el mundo, en kampanj baserad i Katalonien) beror 44-57 procent av utsläppen av växthusgaser på den nuvarande modellen för produktion, distribution och konsumtion av jordbruks- och skogsprodukter. Den siffran har man kommit fram till genom att summera utsläpp som härrör från själva jordbruket (11-15 procent), kalhuggning av skogar (15-18 procent), lagring, förvaring och transport av livsmedel (15-20 procent) och från organiska rester (3-4 procent).¹⁷

Kampen för att stabilisera klimatet på bästa möjliga nivå kan följaktligen inte bara gå ut på att expropriera expropriatörer/förorenare/resursslösare. Att förändra egendomsförhållandena är bara den nödvändiga — men inte tillräckliga — förutsättningen för en ytterst långtgående samhällsförändring, som innefattar avsevärda förändringar av konsumtionsvanor och rörlighet. Dessa förändringar att exempelvis resa klimatsmart, äta mindre kött och bara följa årstiderna när det gäller konsumtion av grönsaker — måste förverkligas redan nu, för det är bråttom och de får betydelse från dag 1. Det kan de få, eftersom de banar väg för kulturella och ideologiska mekanismer, som har en viss autonomi i förhållandet till produktionsbasen i samhället. Även om de inte i sig innebär någon strukturell förändring måste de ändå ses som en integrerad del av den antikapitalistiska lösningen. I den mån de medför att kollektiva vanor ändras kan de gynna ökad medvetenhet och organisering.

En ny period

Övergångsprogrammet som Leo Trotskij skrev 1938 inleds med konstaterandet att ”de ekonomiska förutsättningarna för en proletär revolution har på det hela taget redan nått den högsta mognad de kan nå under kapitalismen” och slutsatsen är att ”de objektiva förutsättningarna för den proletära revolutionen har inte bara 'mognat'; de har börjat ruttna en aning. Utan en socialistisk revolution, och det inom den närmaste historiska perioden, hotas hela den

¹⁶ Wolfram Krevitt, Uwe Klann, Stefan Kronshage, ”Energy Revolution. A Sustainable Pathway to a Clean Energy Future for Europe”, Stuttgart, Institute of Technical Thermodynamics & Greenpeace”, september 2005.

¹⁷ Rapporterat av Esther Vivas, ”Ne mange pas le monde’: Une autre agriculture pour un autre climat”, översatt till franska från en artikel i den katalanska dagstidningen *Publico*.

mänskliga naturen av en katastrof.”¹⁸ Grundaren av Röda armén talar förstås främst om en konkret historisk situation: segern för fascismen och nazismen, krossandet av den spanska revolutionen och det krig som stod för dörren. Hans bedömning att de objektiva villkoren börjat ruttna tycks ändå ha en vidare historisk betydelse. Detta tema återkommer för övrigt i Ernest Mandels texter: ”I själva verket (vid en viss nivå) kan produktivkrafternas tillväxt och de ökade varu-monetära relationerna avlägsna samhället från det socialistiska målet i stället för att göra det mer närliggande.”¹⁹

Ett anmärkningsvärt konstaterande vars strategiska konsekvenser måste utforskas närmare. För så ser den aldrig tidigare skådade situation ut som vi måste ta itu med: I de utvecklade länderna har tillväxten av de materiella produktivkrafterna under kapitalismen gått för långt, vilket innebär att en realistisk socialistisk lösning inte kommer att handla om att gå framåt, utan om en form av reträtt. (Vi tänker förstås på materiella faktorer, ökning av kunskaper och samarbete mellan producenter är något helt annat.) I detta nya läge blir det en orubblig nödvändighet att producera och frakta mindre för att på ett radikalt sätt kunna minska konsumtion av energi och fram till slutet av detta århundrade helt eliminera de koldioxid-utsläpp, som orsakas av fossila bränslen.

Utvecklingen av de materiella produktivkrafterna har objektivt sett börjat fjärma oss från ett socialistiskt alternativ och det är huvudorsaken och det som motiverar det nya begreppet ekosocialism. Detta begrepp, som inte alls bara är någon ny etikett på buteljen, leder till åtminstone fem nya uppgifter, som jag skisserat i boken *L'impossible capitalisme vert* ("Den omöjliga gröna kapitalismen")²⁰ och som jag här tänkte sammanfatta helt kort:

Begreppet "människans kontroll av naturen" måste överges. Biosfärens komplexitet, dess okända sidor och förändringarna av den, innehåller ett mått av ofrånkomlig osäkerhet. Sammanflätningen av samhälle och miljö måste ses som en process i ständig rörelse, som en produktion av natur.

Den traditionella definitionen av socialism måste kompletteras. Hädanefter är bara den socialism tänkbar som tillfredsställer verkliga mänskliga behov (frigjorde från marknadens främmande), som styrs demokratiskt av de berörda själva, där hänsyn tas till resursernas begränsning och till hur dessa behov, och det sätt de tillgodoses på, påverkar miljön.

Det handlar om att komma ifrån den snäva, utilitaristiska och linjära synen på naturen som den fysiska plattform mänskligheten opererar från, som det förråd där den hämtar de nödvändiga resurserna för att skapa sin samhällsliga existens, och som den soptipp dit man vräker avfallet. Naturen är samtidigt plattform, förråd, soptipp och alla de levande processer, som tack vare solenergin får materia att cirkulera mellan dessa poler i ständig förnyelse. Avfall och sättet det hanteras på måste således vara såväl kvantitativt som kvalitativt förenligt med ekosystemens förmåga till, och takt för, återvinning. Det vill säga den biologiska mångfalden är avgörande för att helheten ska fungera bra och måste därför skyddas.

Energikällorna och metoderna för att omvandla energi är inte samhällsligt neutrala. Följaktligen går det inte, som Lenin gjorde, att definiera socialism som "sovjeter plus elektricitet". Energisystemet under kapitalismen är centraliserat, anarkistiskt, slösaktigt, ineffektivt, intensivt vad gäller dött arbete, baserat på icke förnybara källor och inriktat på ackumulation. En socialistisk omvandling värd namnet innebär att det efter hand måste ersättas med ett system som är decentraliserat, planerat, sparsamt, effektivt, intensivt på

¹⁸ Leo Trotskij, *Övergångsprogrammet*, Stockholm, Röda rummet, 1977, s.25-26.

¹⁹ Ernest Mandel, "Ten Theses on the Social and Economic Laws Governing the Society Transitional Between Capitalism and Socialism". Hela texten finns på http://www.ernestmandel.org/en/works/txt/1973/ten_theses.htm. Sv. övers: [Tio teser om de sociala och ekonomiska lagar som styr övergångssamhället mellan kapitalism och socialism](#)

²⁰ Daniel Tanuro, *L'impossible capitalisme vert*, Paris, La Découverte, 2010.

levande arbete, helt och hållet baserat på förnybara energikällor och inriktat på tillverkning av hållbara, återvinningsbara bruksvärden som också går att återanvända. Detta gäller inte bara energiproduktion i snäv bemärkelse, utan hela den industriella apparaten, jordbruk, transporter, fritid och regionalpolitik. Denna ytterst djupgående omvandling kan bara fullbordas på global nivå.

Det finns en tröskel där de materiella produktivkrafternas tillväxt försvårar övergången till socialism. Det innebär att det behövs en kritisk syn på ökningen av produktiviteten. På flera områden kommer genomförandet av ett antikapitalistiskt alternativ med respekt för den ekologiska balansen att kräva att dött arbete ersätts med levande. Det gäller helt klart inom jordbruket, där det extremt mekaniserade industriella jordbruket är en storkonsument av råvaror och fossil energi och måste lämna plats för en annan driftsmetod och mer intensiv satsning på mänsklig arbetskraft. Samma gäller för energisektorn, eftersom decentraliserad tillverkning baserad på förnybar energi kommer att kräva mycket arbete, inte minst vad gäller underhåll. Rent allmänt måste mängden levande arbete öka kraftigt på alla områden som har att göra med miljön. En parallell kan dras med vård, undervisning och andra sektorer, där vänstern ser det som självklart att öka offentlig sysselsättning. Det behövs också intelligens och mänskliga känslor, i förening med en kultur som går ut på ”omvårdnad”, på de områden som har direkt att göra med samspelet med biosfären.

Dogmatiskt sinnade oroar sig förstas för att dessa tankar ska lämna dörren öppen för en revidering av den revolutionära marxismen genom eftergifter för åtstramningsoffensiven mot arbetarklassen i de utvecklade länderna. Det ligger inget i det. Det är inte tal om att vika en tum för uppfattningar som försöker skuldbelägga och utnyttja den ekologiska krisen till att försvaga arbetets värld och dess företrädare. Den demarkationslinje som måste upprätthållas mellan å ena sidan politisk ekologi och *décroissance*, sänkt tillväxt, å den andra, handlar om klasskamp. Vi är fast övertygade om att de utsugna drar lärdomar av sin gemensamma kamp, som börjar med försvar av löner, arbete och arbetsförhållanden. All kamp från de arbetandes sida, även den mest blygsamma, måste stödjas och ses som en möjlighet att öka medvetenheten och inrikta kampen mot ett socialistiskt perspektiv.

Denna strategi innebär inte att den antikapitalistiska övertygelsen försvagas av insikten om att övergången till socialism härnäst måste ske under ekologiska begränsningar: tvärtom stärks den. Men det är också så att bara sanningen är revolutionär. Det går inte att dölja att en socialistisk samhällsomvandling högst sannolikt skulle innebära att man får avstå från vissa varor, tjänster och vanor som djupt präglar vardagslivet bland breda skikt av befolkningen, i varje fall i de utvecklade kapitalistiska länderna. Det gäller därför att sätta upp nya mål, som kan kompensera dessa förluster med stora framsteg vad gäller välfärd. Som vi ser det måste man då satsa på två lösningar: För det första gratis bastillgångar (vatten, energi, transporter) upp till en genomsnittlig samhällslig förbrukning (vilket innebär att den offentliga sektorn måste utvidgas); och för det andra en radikal förkortning (50-procentig) av arbetstiden med bibehållen lön med nyanställningar som motsvarar detta och med minskad arbetstakt.

”All ekonomi kan ytterst sammanfattas med att hushålla med tiden”, sade Marx. Att hävda nödvändigheten av att producera och konsumera mindre är samma som att kräva tid för att få leva, och leva på ett bättre sätt. Det innebär starten för en viktig diskussion om kontroll över den samhällsliga tiden, om vad som behövs och varför och i vilken mängd. Det innebär att väcka en kollektiv vilja till en värld utan krig, där man arbetar mindre och annorlunda, där man förorenar mindre, där man utvecklar sociala relationer, där man avsevärt förbättrar välfärd, hälsovård, utbildning och demokratiskt deltagande. En sådan värld skulle inte vara fattigare än den nuvarande — som högern hävdar — och inte heller ”lika rik för befolkningens stora majoritet” — som en del inom vänstern påstår. Den skulle bara vara oändligt mycket mindre meningslös, mindre stressig, mindre pressad — med ett ord: rikare.

Artikeln är översatt från ”Les fondements d'une stratégie écosocialiste” i *Nouveaux Cahiers du socialisme*, nr 6, hösten 2011.

Översättning: Björn Erik Rosin

Den svenska översättningen har tidigare publicerats i boken *Ställ om! För en ekologisk socialism* (Röda Rummet 2016)

Lästips

[Fler texter av ekosocialisten Daniel Tanuro](#)